

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО В УКРАЇНІ: СУДОВА ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПІСЛЯ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

SURROGACY IN UKRAINE: COURT PRACTICE IN RESOLVING CIVIL DISPUTES AFTER THE INTRODUCTION OF MARTIAL LAW

Москаленко К.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу судової практики вирішення цивільних спорів, що виникли у зв'язку з проведенням сурогатного материнства, після введення воєнного стану в Україні. Авторкою було виявлено 186 цивільних справ у згаданій сфері в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Проведений аналіз засвідчив, що після введення воєнного стану українськими судами розглядалися, в основному, заяви про встановлення факту родинних відносин між генетичними батьками й дитиною, народженою сурогатною матір'ю, в порядку окремого провадження, причому ледве частка таких заяв подавалась іноземцями – громадянами Федеративної Республіки Німеччини. Судами також вирішувались спори про встановлення факту батьківства у порядку позовного провадження й попри імперативні норми чинного законодавства про проведення сурогатного материнства лише в інтересах подружжя, авторкою статті в Єдиному державному реєстрі судових рішень були виявлені судові рішення, якими задовольнялись вимоги одиноких чоловіків або жінок про встановлення походження від них дитини, народженої сурогатною матір'ю. У порушення згаданого імперативного правила, в Єдиному державному реєстрі судових рішень містяться й рішення судів, якими задоволені вимоги осіб, які проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу, про встановлення походження від них дитини, народженої сурогатною матір'ю.

Незначна кількість судових справ стосувалась невиконання умов договору сурогатного материнства його сторонами (пацієнтами, закладом охорони здоров'я або сурогатною матір'ю). Є в Єдиному державному реєстрі судових рішень й рішення, яким було задоволено вимогу про визнання недійсним договору про надання послуг у сфері допоміжних репродуктивних технологій на підставі частини шостої ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів», як правочину, здійсненого з використанням нечесної підприємницької практики. Також в Єдиному державному реєстрі судових рішень виявлено дві справи, що стосувались визнання коштів, сплачених сурогатній матері за виношування та народження дитини, спільною сумісною власністю. Судова практика вирішення таких спорів свідчить, що винагорода, отримана сурогатною матір'ю за договором сурогатного материнства, є її особистою приватною власністю.

Ключові слова: репродуктивні права, медичне право, сурогатне материнство, договір сурогатного материнства, воєнний стан.

This article analyzes court practice in the resolution of civil disputes arising from surrogacy contracts following the introduction of martial law in Ukraine. The author identified 186 civil cases related to surrogacy in the Unified State Register of Court Decisions. The analysis reveals that, in the post-martial law period, Ukrainian courts primarily adjudicated applications for the establishment of the legal parentage of children born through surrogacy with their genetic parents in separate court proceedings. Notably, the majority of such applications were filed by foreign nationals, particularly citizens of the Federal Republic of Germany.

Additionally, courts addressed disputes concerning the establishment of paternity and maternity through adversarial proceedings. Despite the mandatory provisions of Ukrainian law, which limit surrogacy to married couples, the author identified court decisions granting parental rights to single men and women in surrogacy cases. Furthermore, in contravention of this statutory requirement, the Unified State Register of Court Decisions includes rulings recognizing the parentage of couples who were not legally married.

A relatively small number of cases involved breaches of surrogacy agreements by the contracting parties, including intended parents, medical institutions, and surrogate mothers. The Unified State Register of Court Decisions also contains judicial rulings declaring surrogacy contracts null and void under Part 6 of Article 19 of the Law of Ukraine "On Consumer Rights Protection", classifying them as transactions conducted through unfair commercial practices. Additionally, two cases were identified concerning the legal classification of payments made to surrogates as joint marital property. Judicial practice in such disputes consistently affirms that financial compensation received by a surrogate mother for carrying and delivering a child constitutes her exclusive personal property.

Key words: reproductive rights, healthcare law, surrogacy, surrogacy contract, martial law.

Постановка проблеми. Сурогатне материнство є методикою лікування безпліддя, згідно з якою сурогатна матір за договором із подружжям надає послуги з виношування та народження дитини. Відносини, що виникають у зв'язку із проведенням сурогатного материнства, врегульовані в Україні лише фрагментарно через відсутність в Україні спеціального закону, який унормовував би питання застосування допоміжних репродуктивних технологій. Відповідно до інформаційно-статистичного довідника про допоміжні репродуктивні технології, у 2020 році в Україні було розпочато 2500 лікувальних циклів за методом сурогатного материнства [1]. Це означає, що сурогатне материнство є популярним методом лікування безпліддя і активно застосовується в Україні. Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64 [2] на території України було введено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією російської федерації, що не могло не вплинути на сферу сурогатного материнства, відтак, актуальності набуває питання узагальнення актуальної судової практики вирішення спорів, що виникають у зв'язку з лікуванням безпліддя методом сурогатного материнства, після введення

воєнного стану на території України. У науковій літературі обґрунтовується висновок про потенційні правові ризики, з якими стикаються сторони договору про сурогатне материнство: невиконання договірних зобов'язань у зв'язку з обставинами непереборної сили, відмова у реєстрації народження дитини та встановлення батьківства внаслідок можливих перебоїв роботи посольств, пологових будинків чи органів державної влади та інші ризики [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку з проведенням сурогатного материнства, присвятили свої праці вчені О. Григоренко, О. Данченко, Ю. Коренга, Р. Майданик, Х. Маркович, І. Мандея, М. Менджул, Т. Тарасевич, Я. Триньова та інші, однак судова практика вирішення спорів, що виникають у зв'язку з проведенням сурогатного материнства, ще не була предметом наукового дослідження.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз судової практики вирішення цивільних спорів, що виникли у зв'язку з проведенням сурогатного материнства, після введення воєнного стану в Україні. Об'єктом дослідження є інфор-

мація про судові рішення, що міститься в Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі – Реєстр).

Виклад основного матеріалу дослідження. За ключовими словами «сурогатн*» та «материнств*» у період з 24.02.2022 (дата введення воєнного стану) по 25.03.2025 (дата написання цієї статті) у Реєстрі було виявлено 186 цивільних справ. Більшість цивільних справ (172 з 186) стосувались встановлення юридичного факту для засвідчення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю, від генетичних батьків. В основному такі справи розглядалися Макарівським районним судом Київської області (99 справ), Білоцерківським міськрайонним судом Київської області (25 справ) та Шевченківським районним судом міста Києва (18 справ). Переважна більшість справ розглядалась судами в порядку окремого провадження. Більшість заяв про встановлення факту родинних відносин були подані громадянами Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) (133 заяви), Королівства Іспанія (5 заяв), Китайської народної республіки (1 заява). У заявах про встановлення юридичного факту, поданих громадянами ФРН, заявники обґрунтовували свої вимоги рішенням Верховного федерального суду ФРН, який виснував, що запис в українському реєстрі про народження, а також видане на його підставі свідоцтво про народження не можуть бути підставою для засвідчення факту походження дитини, народженої сурогатною матір'ю в Україні, від генетичних батьків – громадян ФРН, а належним засвідченням існування родинних відносин між ними є рішення українського суду про встановлення такого юридичного факту [4]. Більшість згаданих заяв були задоволені українськими судами, однак існують і винятки. Наприклад, у справі № 761/21494/22, переглядаючи справу в апеляційному порядку у зв'язку з поданою батьком дитини апеляційною скаргою, Київський апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції й ухвалив у справі нове судове рішення, яким заяву матері дитини про встановлення факту родинних відносин залишив без задоволення. Мотивував своє рішення Київський апеляційний суд таким: по-перше, у матеріалах справи міститься копія свідоцтва про народження дитини, яким встановлено факт родинних відносин між дитиною та батьками, що не потребує додаткового встановлення в порядку окремого провадження відповідно до законодавства України; по-друге, подання апеляційної скарги батьком дитини свідчить про наявність спору про право, а тому дана справа не може бути розглянута в порядку окремого провадження за відсутності згоди та бажання заінтересованої особи у встановленні факту родинних відносин у спосіб, який обрала заявниця; по-третє, Київський апеляційний суд не вважає доведеним, що встановлення факту родинних відносин між батьками й дитиною, народженою сурогатною матір'ю, в судовому порядку необхідне для відповідних органів ФРН, оскільки жодних органів ФРН в якості заінтересованих осіб залучено не було та не надано відповідних листів вказаних органів про відмову у встановленні походження дитини, народженої сурогатною матір'ю, від заявників саме уповноваженими органами ФРН та необхідності для цього судового рішення ухваленого за правилами Цивільного процесуального кодексу України [5].

Деякі справи про встановлення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю, від генетичних батьків розглядалися в порядку позовного провадження. Так, наприклад, у справі № 755/7142/22, що слухалась Дніпровським районним судом міста Києва [6], позивач, громадянин Французької Республіки, звернувся до суду з позовом про встановлення факту народження, визнання його батьком дитини, народженої в результаті репродуктивних технологій та зобов'язання Дніпровського відділу державної реєстрації актів цивільного стану у місті Києві видати свідоцтво про народження дитини, вказавши її батьком позивача.

Прикметно, що позов одинокого чоловіка – позивача у згаданій справі – було задоволено попри імперативну вимогу законодавства про те, що сурогатне материнство здійснюється лише в інтересах подружжя (відповідно до п.п. 6.1, 6.2, 6.10 наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [7]). Батьківство одинокого чоловіка, в інтересах якого було проведено сурогатне материнство, було визнане й іншими судами: Красноградським районним судом Харківської області у справі № 626/610/23 [8]; Октябрським районним судом міста Полтави у справі № 554/11048/23 [9] (це рішення зараз переглядається в апеляційному порядку); Київським районним судом міста Харкова у справі № 953/4537/23 [10]. В іншій судовій справі Хортицьким районним судом міста Запоріжжя було задоволено заяву про встановлення факту народження дитини, матір'ю якої є одинока жінка, що не перебуває у шлюбі [11]. У порушення імперативних норм про перебування пари, в інтересах якої проводиться сурогатне материнство, у шлюбі прийнято й рішення Глибочького районного суду Чернівецької області у справі № 715/3716/22. Згаданим рішенням визнано батьківство осіб, що не перебували в зареєстрованому шлюбі на момент криоконсервації ембріонів, проте уклали шлюб на момент народження дітей сурогатною матір'ю [12].

Деякі судових справ стосувались невиконання або неналежного виконання договору сурогатного материнства. Наприклад, у справі № 295/8309/21 позивачами було укладено договір доручення на вчинення юридичних дій по супроводу програми сурогатного материнства. Позивачами було сплачено послуги повіреного, однак сурогатна матір втратила дитину на 21 тижні вагітності. Умовами договору було встановлено, що у випадку втрати дитини на будь-якому тижні вагітності, програма сурогатного материнства повинна починатися заново, без здійснення довірителями будь-яких платежів. Позивачами не було надано суду доказів, що підтверджували б сплату позивачами коштів у сумі 29 000 євро відповідачу, а також не доведено наявності правових підстав для стягнення з відповідача збитків за неналежне виконання договору, тому суд відмовив їм у задоволенні позовних вимог [13]. У Шевченківському районному суді міста Києва розглядалась справа за позовом сурогатної матері до закладу охорони здоров'я, в якому проводилась програма сурогатного материнства. Позивачка стверджувала, що наслідком неякісного надання їй медичних послуг під час вагітності та пологів стало її онкологічне захворювання і просила стягнути з відповідача майнову шкоду в розмірі 36000,00 грн., інфляційні витрати в розмірі 75727,86 грн., 3% річних в розмірі 8909,26 грн., моральну шкоду в розмірі 200000,00 грн., а також довічне грошове утримання в розмірі мінімальної заробітної плати станом на поточний рік щомісячно. Суд відмовив позивачці у задоволенні її позовних вимог, оскільки нею не було надано доказів факту заподіяння їй шкоди лікарями відповідача, розміру завданої шкоди, того, що відповідач є заподіювачем шкоди, а також причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача та витратами на подальше лікування позивачки [14]. В іншій судовій справі судом вирішувалося питання визнання недійсним договору про надання послуг у сфері допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства та відшкодування збитків. Судом були встановлені обставини, що свідчили про нечесну підприємницьку діяльність закладу охорони здоров'я, а саме: надання недостовірної інформації пацієнтам-іноземцям про умови проведення програми сурогатного материнства; укладення позивачами договору із підприємством, що не мало ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики, та інші порушення. Договір про надання послуг у сфері допоміжних репродуктивних тех-

нологій було визнано недійсним на підставі частини шостої ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів», як правочин, здійснений з використанням нечесної підприсмницької практики, а відповідачів було зобов'язано відшкодувати заподіяну матеріальну та моральну шкоду [15]. Позивачами у судових справах виступають й заклади охорони здоров'я. Наприклад, у судовій справі № 642/3316/23 вирішувалось питання стягнення коштів за надані пацієнтам медичні послуги згідно з укладеним договором про надання медичних та інформаційних послуг. Суд задовольнив вимоги закладу охорони здоров'я й стягнув з пацієнтів в солідарному порядку 302 778 грн. [16]. В іншій судовій справі було стягнуто заборгованість за надані медичні послуги у сумі 24839 грн. пацієнтці, яка виявила бажання стати сурогатною матір'ю, однак не уклала договір про виношування дитини з потенційними батьками [17].

Ще однією категорією спорів, що виникли в зв'язку з укладенням договору сурогатного материнства, є спори, в яких вирішується питання про визнання коштів, сплачених сурогатній матері за виношування та народження дитини, спільною сумісною власністю. Так, у справі № 372/1764/22 Київським апеляційним судом вирішувалось питання визнання спільним сумісним майном житлового будинку та земельної ділянки, набутих відшкодуванням за рахунок коштів, отриманих за участь у програмі сурогатного материнства. Судом встановлено, що компенсація сурогатної матері за її участь у програмі сурогатного материнства – це «покриття ризиків, що можуть настати внаслідок участі в медичній програмі з використанням

моральної шкоди, а також шкоди, завданої здоров'ю сурогатної матері внаслідок виношування дитини (дітей)», а отже отримані сурогатною матір'ю кошти є її особистою приватною власністю [18]. Висновок про те, що кошти, отримані у зв'язку з сурогатним материнством, є особистою власністю сурогатної матері підтверджується й рішенням Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області [19].

Висновки. Проведений аналіз свідчить про те, що після введення воєнного стану українськими судами розглядалися, в основному, заяви про встановлення факту родинних відносин між генетичними батьками й дитиною, народженою сурогатною матір'ю, в порядку окремого провадження. Лєвова частка таких заяв була подана громадянами ФРН. Судами також вирішувались спори про встановлення факту батьківства у порядку позовного провадження. Попри імперативні норми чинного законодавства про проведення сурогатного материнства лише в інтересах подружжя, в Реєстрі виявлені судові рішення, якими задовольняються вимоги одиноких чоловіків або жінок про встановлення походження від них дитини, народженої сурогатною матір'ю.

Незначна кількість судових справ (п'ять справ) стосується невиконання умов договору сурогатного материнства його сторонами, однак таке невиконання не було наслідком дії непереборної сили. Лише дві судові справи стосувались визнання винагороди отриманої сурогатною матір'ю, спільною сумісною власністю подружжя або осіб, що проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Судова практика пішла шляхом визнання таких коштів особистою приватною власністю сурогатної матері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційно-статистичний довідник про допоміжні технології в Україні / за ред. В.М. Заболотько. Київ, 2022. URL: https://uarm.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/Statistika_SP-DRT_2020-2021.pdf (дата звернення: 31.03.2025).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022/ Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 31.03.2025).
3. Мацелюх І.А., Гром А.Р. Сурогатне материнство: проблеми правового регулювання в умовах дії воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 495–498.
4. Рішення Макарівського районного суду Київської області у справі № 370/220/25 від 29 лютого 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126012620> (дата звернення: 31.03.2025).
5. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 761/21494/22 від 17 січня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116449775> (дата звернення: 31.03.2025).
6. Рішення Дніпровського районного суду міста Києва у справі № 755/7142/22 від 20 лютого 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109212689> (дата звернення: 31.03.2025).
7. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09 вересня 2013 року № 787/ Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
8. Рішення Красноградського районного суду Харківської області у справі № 626/610/23 від 08 січня 2024 року/ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116399096> (дата звернення: 31.03.2025).
9. Рішення Октябрського районного суду міста Полтави у справі № 554/11048/23 від 06 листопада 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123077027> (дата звернення: 31.03.2025).
10. Рішення Київського районного суду міста Харкова у справі № 953/4537/23 від 21 грудня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115834752> (дата звернення: 31.03.2025).
11. Рішення Хортицького районного суду міста Запоріжжя у справі № 337/2288/22 від 16 серпня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105777360> (дата звернення: 31.03.2025).
12. Рішення Глибоцького районного суду Чернівецької області у справі № 715/3716/22 від 09 січня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108299429> (дата звернення: 31.03.2025).
13. Рішення Богунського районного суду міста Житомира у справі № 295/8309/21 від 03 лютого 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108970032> (дата звернення: 31.03.2025).
14. Рішення Шевченківського районного суду міста Києва у справі № 761/13366/23 від 04 жовтня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115103549> (дата звернення: 31.03.2025).
15. Заочне рішення Святошинського районного суду міста Києва у справі № 759/24311/21 від 24 липня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113326029> (дата звернення: 31.03.2025).
16. Постанова Харківського апеляційного суду у справі № 642/3316/23 від 26 березня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118167772> (дата звернення: 31.03.2025).
17. Заочне рішення Чугувського міського суду Харківської області у справі № 636/4081/21 від 02 травня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119471180> (дата звернення: 31.03.2025).
18. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 372/1764/22 від 25 червня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120151625> (дата звернення: 31.03.2025).
19. Рішення Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області у справі № 742/2667/23 від 02 листопада 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114721841> (дата звернення: 31.03.2025).